

همه چیز از سفرهای آقای کرم شروع شد!

درباره مدارس طبیعت ایران

پویا نیکجو - محمد قائم پناه

آن احساس خوبی پیدا می‌کند و لذت می‌برد. برای مثال، ما در طبیعت شاهد چیدمان و نظم چارچوب‌مدار نیستیم و در واقع، نظم در طبیعت در بی‌نظمی ظاهری آن است. اینکه طبیعت را هیچ وقت در یک شرایط واحد و قابل پیش‌بینی، نمی‌توان لمس و مشاهده کرد و پدیده‌هایی نظیر گرما و سرما، تاریکی و روشنایی، پستی و بلندی و غیره همواره در تغییرند، آن را پیوسته جذاب می‌کند. انسان از دیر باز در مواجهه با چالش‌های غیرقابل پیش‌بینی و پی در پی، توانسته است تکامل پیدا کند و به مرور، با فرصت‌هایی که برای یادگیری در طبیعت یافته، مهارت‌های گوناگونی کسب کرده است.

بنابراین، مدرسه طبیعت محیطی است با چشم‌اندازهای باز و طبیعی که کودک در آن احساس رهایی می‌کند. این محیط می‌تواند بخشی از طبیعت بکر باشد که حدود آن مشخص شده و یا باغی نیمه متروکه و یا مزرعه‌ای رها شده که پس از ایمن‌سازی و طراحی ایستگاه‌هایی مثل یک برکه، به محلی

در ابتدا می‌خواهیم کمی به این مسئله بپردازیم که آیا مدرسه طبیعت نوعی مدرسه است یا یک اسم خاص برای نوعی مرکز یادگیری؟

اگر مدرسه را مرکزی برای رشد همه‌جانبه و یادگیری فعال کودکان بدانیم، مدرسه طبیعت دقیقاً نوعی مدرسه است. البته با نگرش سنتی و شناخت قدیمی که از مفهوم مدرسه داریم و با به رسمیت شناختن نظامی که برای کودکان تکلیف تعیین می‌کند و برنامه‌های آموزشی از پیش تعیین شده تنها سعی در آموزش یک سویه و ذهنی کودکان دارند، آن وقت موضوع کمی فرق می‌کند و شاید مدرسه طبیعت، در حکم اسمی خاص جلوه کند که خوب است گاهی کودکان در آن وقت بگذرانند!

مدرسه طبیعت مرکزی پرچالش و البته امن است که یادآور محیطی طبیعی با استعدادها و ویژگی‌های خاص آن است. طبیعت وحشی ویژگی‌های متنوعی دارد که هیچ یک به دست انسان طراحی نشده است ولی انسان از بودن در آن و از تماشای

برای نگهداری جانوران اهلی، روشن کردن آتش، امکاناتی برای بالا رفتن از درخت یا تاب خوردن و غیره برای کودکان تبدیل شده است و کودکان آزادند با انتخاب‌های فردی خود، به هر ناحیه از این مرکز سر بزنند و فعالیت‌های خودانگیزه داشته باشند. بنابراین، در این نوع مدرسه هیچ دعوت مشخص یا اجباری برای انجام دادن کار یا فعالیت وجود ندارد و این خود، کودکان هستند که بنا بر نیاز و کنجکاوای‌های خویش، دست به تجربه می‌زنند و در ارتباط با کودکان بزرگ‌تر و یا کوچک‌تر از خود، فعالیت‌های گروهی را شکل می‌دهند. در این فرایند، به طور قطع با چالش‌ها و مشکلاتی روبه‌رو می‌شوند و خود به تنهایی یا گاهی با حداقل مداخله از سوی تسهیلگران، آن را حل می‌کنند و به این شکل، جریان آموزش در مدرسه طبیعت ادامه دارد.

اکنون که تا حدودی با چిستی این مدرسه آشنا شدیم، خوب است نیم‌نگاهی به چرایی و ضرورت پیدایش چنین مدرسه‌ای داشته باشیم.

بارها از روان‌شناسان و نظریه پردازان بزرگ در عرصه تعلیم و تربیت شنیده‌ایم که بخش بزرگی از «چگونه بودن» ما در بزرگسالی ناشی از چگونگی کودکی کردن ما است. کودکان امروز در چار دیواری‌هایی به نام مدرسه و خانه گرفتار شده‌اند. ارتباط آن‌ها با دنیای طبیعی بسیار محدود شده است. تحقیقات معتبر علمی تأیید می‌کنند که جدا شدن از فضای طبیعی در دوران کودکی بر رشد سالم کودک (در زمینه‌های شناختی، عاطفی - هیجانی، ارزشی) و همچنین دیدگاه‌ها و رفتارهای حامی محیط‌زیست او اثر منفی دارد.

مدرسه طبیعت این فرصت را برای کودک ایجاد می‌کند که برای تجربه زندگی آزاد باشد. او این فرصت را پیدا می‌کند که دنیا را آن طور که می‌خواهد و نیاز دارد بشناسد و درک کند. روابط بین اجتماعات و روابط حاکم میان اجزای طبیعت را

بفهمد، خود را به عنوان جزئی از طبیعت بشناسد و در زندگی انسانی مسئول و کنشگر باشد.

فعال شدن مدارس طبیعت مانند هر قصه دیگری، سرآغازی داشته است. درک نیاز ارتباط و تعامل آزاد و سرخوشانه کودک با دنیای طبیعی، بعد از انقلاب صنعتی و بزرگ شدن شهرها، شاید به‌طور خاص به کشورهای اروپایی، به ویژه آلمان، برگردد. در عین حال، جریان مدرسه طبیعت در ایران به‌طور مستقل شکل گرفته است و بر پایه اندیشه‌ها و درک شرایط واقعی جامعه ایران توسط یک بوم‌شناس کهنه کار و خبره، رشد کرده است. مدرسه طبیعت آن‌گونه که عبدالحسین وهاب‌زاده آن را توصیف می‌کند، با نمونه‌های موجود در سایر کشورهای جهان، از برخی جهات متفاوت است.

در بهار ۱۳۹۲ پروژه‌ای با عنوان «سفرهای آقای کرم» در مشهد شروع به کار کرد که هدف از آن، بردن کودکان به سفرهای یک روزه در آخر هفته‌ها بود. در این سفرها قرار نبود که کلاس علوم در طبیعت برگزار شود بلکه تنها تلاشی برای فرصت دادن به بازی‌ها و فعالیت‌های خود ساخته کودکان در یک دره یا حاشیه رودخانه یا هر جایی بود که کودک می‌توانست در آن طبیعت را لمس کند. این جریان در تابستان ۱۳۹۳ منجر به شکل‌گیری اولین مدرسه طبیعت ایران، با نام مدرسه طبیعت «کاوی کنج» در پارک علم و فناوری خراسان رضوی شد. این مدرسه از همان روزهای شروع به کارش مورد بازدید علاقه‌مندان و فعالان محیط‌زیست از سرتاسر ایران قرار گرفت و تا این تاریخ بیش از ده مدرسه طبیعت مختلف در ایران شروع به کار کرده‌اند.

مدرسه طبیعت به آن مفهومی که در ایران پایه‌ریزی شده است با نمونه‌های خارج از ایران تفاوت دارد. در اینجا می‌توان به مهدکودک‌های جنگلی در اروپا اشاره کرد که اولین بار در سال ۱۹۵۷ در سوئد و ۱۹۶۸ در آلمان شکل گرفت. تا سال ۲۰۱۲ بیش از هزار مهد کودک جنگلی در آلمان تأسیس شده

برای خانواده‌ها و کودکان و نوجوانان، ترویج و توسعه مفهوم مدارس طبیعت در ایران، برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های تخصصی آموزشی با موضوع طبیعت و طبیعت‌گردی برای عموم، به ویژه فعالان عرصه کار با کودک و نوجوان، نمونه‌ای از فعالیت‌های این مؤسسه است. مؤسسه کاوشگران طبیعت دنیا، که ایده‌پرداز و مبتکر پروژه مدرسه طبیعت بسیار است، برای نخستین بار موفق شد با همراهی برخی مؤسسات و علاقه‌مندان محیط‌زیست، پروژه مدرسه طبیعت را در تهران طراحی و اجرا کند. این طرح در یک دوره شش‌ماهه در نیمه دوم سال ۹۴ هفته‌ای یک روز با عنوان مدرسه طبیعت سیار در پارک پردیسان تهران اجرا شد و خانواده‌های زیادی به همراه کودکانشان از این برنامه استقبال و استفاده کردند.

مدارس طبیعت، به صورت دائمی در تمام ساعات روز فعال و پذیرای کودکان هستند و این خانواده‌ها هستند که با توجه به شرایط خود و کودکانشان انتخاب می‌کنند که در چه زمانی به آنجا مراجعه کنند

هدف از برگزاری این پروژه، طراحی و اجرای الگویی بود که در آن به علاقه‌مندان تأسیس مدرسه طبیعت نشان دهیم که چگونه می‌توان با کمترین امکانات فرصت‌های امن و خلاقانه‌ای را برای مواجهه کودک با طبیعت فراهم کرد. همچنین، ایجاد امکانی برای آشنایی و معرفی راهکارهایی برای توسعه مدارس طبیعت در ایران به سازمان‌هایی نظیر محیط‌زیست و شهرداری از یک سو و ترویج مفهوم مدرسه طبیعت در بین خانواده‌ها و جامعه آموزش ایران از سوی دیگر، از اهدافی بود که در اجرای این پروژه در نظر داشتیم و خوشبختانه تا حدود بسیاری به آن دست یافتیم.

است. در حال حاضر با توجه به نوپا بودن پروژه مدرسه طبیعت در ایران، فعلاً ارتباط مستمر و معناداری بین ایران و کشورهای فعال در این زمینه شکل نگرفته است و یا حداقل نگارندمان از این موضوع آگاه نیستند.

بیشتر کشورهای توسعه یافته دنیا در زمینه ترویج و توسعه ارتباط کودک و طبیعت فعال‌اند و حضور در طبیعت در بیشتر جریان‌های آموزشی کودکان ایشان، نقش بسیار پر رنگی دارد. در این میان، کشورهایی چون آلمان، سوئد و استرالیا با طراحی و اجرای ایده‌هایی نظیر مهدکودک‌های جنگلی و یا مدارس طبیعت نقش فعال‌تری داشته‌اند.

یکی از موضوعات مهم در ارتباط با این نوع مدارس، نیاز به وجود مؤسساتی است که از این دیدگاه پشتیبانی و برای گسترش آن تلاش کنند. در حال حاضر، «مؤسسه کاوشگران طبیعت دنیا»، به عنوان یک گروه تخصصی و فعال در زمینه کودک و طبیعت، چنین جایگاهی دارد. یک سازمان آموزشی، ترویجی و پژوهشی مستقل که از سال ۱۳۸۹ با همکاری گروهی از طبیعت‌شناسان، فعالان اکوتوریسم و برنامه‌ریزان آموزشی برای کودکان و بزرگسالان آغاز به کار کرده است و در زمینه‌های محیط‌زیست و اکوتوریسم فعالیت می‌کند. ترویج اکوتوریسم و طبیعت دوستی در جامعه به ویژه در میان کودکان و نوجوانان، معرفی ارزش‌های تنوع زیستی و محیط‌زیست به جامعه، ارتقای سطح آگاهی جامعه در زمینه حفظ محیط‌زیست، توانمندسازی جوامع شهری و روستایی در حفظ محیط طبیعی و استفاده صحیح از آن، و فراهم کردن فرصت‌های مناسب یادگیری برای کودکان و نوجوانان و دیگر علاقه‌مندان در بستر طبیعت از جمله اهدافی هستند که این مؤسسه دنبال می‌کند. طراحی و برگزاری نخستین دوره آموزش رسمی برای تربیت راهنمایان گردشگری کودکان در ایران و آموزش دادن به افراد و توانمندسازی آنان برای تسهیلگری حضور کودک در طبیعت از سال ۱۳۹۱ در مؤسسه کاوشگران طبیعت دنیا دنبال می‌شود. همچنین، طراحی و برگزاری سفرهای آموزشی و طبیعت‌گردی

مؤسسه کاوشگران همچنان با برگزاری پروژه مدرسه طبیعت بسیار به صورت سفرهای نیم روزه و یک روزه تلاش می‌کند تا به سهم خود امکان تجربه طبیعت را برای گروهی از کودکان

این سرزمین فراهم کند. یکی از اقدامات عملی که مؤسسه موفق شد برای ایجاد زیرساختی مناسب برای سفرهای کودکان انجام دهد، طراحی و برگزاری نخستین دوره آموزشی تربیت راهنمایان طبیعت‌گردی کودکان در سال ۱۳۹۱ بود، که برای اولین بار در ایران با همکاری دفتر آموزش معاونت گردشگری سازمان میراث فرهنگی اجرا شد. یکی از شروط ورود راهنمایان به این دوره، عشق به کودک و طبیعت است، آن‌ها در این دوره با کسب آگاهی از نیازها و ویژگی‌های کودکان و نوجوانان و همچنین دریافت اطلاعاتی از طبیعت و شیوه‌های تسهیلگری کار با کودکان در طبیعت، مهارت‌های لازم را برای هدایت این سفرها به دست می‌آورند و تا حدود زیادی برای فعالیت در پروژه مدرسه طبیعت نیز آماده می‌شوند.

همچنین باید اشاره کنیم که ما با سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با کودک و محیط‌زیست برای معرفی مفهوم مدرسه طبیعت و تسهیل ارتباط کودک با طبیعت همکاری می‌کنیم. سازمان محیط‌زیست برای این نوع فعالیت و راه‌اندازی مدارس طبیعت تأییدیه داده است. شایان توجه است که در سال گذشته آموزش و پرورش، مدرسه طبیعت را به عنوان دستاورد آموزشی در اجلاس جهانی «آموزش برای همه» در کره جنوبی معرفی کرده است.

این تجربه‌ها را تکرار کنند.

بچه‌ها بعد از ساعتی حضور در مدرسه طبیعت عاشق آن می‌شوند و دیگر حاضر به خروج از آن نیستند و اغلب با والدینشان شرط می‌کنند که دوباره به آنجا بازگردند. خانواده‌ها بارها عنوان کرده‌اند که کودکانشان برای تجربه دوباره مدرسه طبیعت بسیار بی‌تابی می‌کند و حضور در مدرسه طبیعت را بهترین خاطره زندگی خود می‌داند.

مدارس طبیعت، به صورت دائمی در تمام ساعات روز فعال و پذیرای کودکان هستند و این خانواده‌ها هستند که با توجه به شرایط خود و کودکانشان انتخاب می‌کنند که در چه زمانی به آنجا مراجعه کنند. در حال حاضر، خانواده‌هایی داریم که مایل‌اند کودکانشان تنها به مدرسه طبیعت بروند و آموزش‌های لازم را در آنجا دریافت کنند. برنامه ریزان و تسهیلگران مدارس طبیعت هم تلاش می‌کنند فرصت‌های متنوعی برای این کودکان بیافرینند، اما اینکه تا چه حد می‌توانند موفق باشند و کیفیت این آموزش‌ها تا چه میزان مطلوب است، هنوز گزارش مستندی در دسترس نیست. البته دست کم می‌دانیم در مدرسه طبیعت به کودک احترام گذاشته می‌شود و این مرکز تلاش می‌کند شادی را از کودکان بگیرد و در مقابل، شرایط مناسبی را برای کسب مهارت‌های زندگی برایشان فراهم کند. از همین رو، در مورد مقوله ارزشیابی در این مدارس باید گفت که ارزشیابی به طور کلی در مدارس طبیعت وجود ندارد. از نگاه مدرسه طبیعت، کودکان انسان‌هایی کامل هستند که تنها با یکدیگر و با بزرگ‌ترها متفاوت‌اند و بدیهی است از این دیدگاه، ارزشیابی فاقد مفهوم است. بر همین اساس، این برنامه به هیچ وجه قصد آموزش مستقیم و اندازه‌گیری آموخته‌های کودکان را ندارد و به طور کلی، با سیستم‌های متداول ارزیابی و مقایسه کودکان با یکدیگر و مدرک‌گرایی مخالف است. بنابراین، برای حضور کودکان در این مدارس مدرکی ارائه نمی‌شود.

در مورد تأمین هزینه‌های چنین مدرسی در کشورمان در حال حاضر، مدارس طبیعت باید بتوانند به عنوان مراکزی مستقل و

این مسئله را که در مدارس طبیعت چه روی می‌دهد شاید بتوان از بازخوردهایی که بازدیدکنندگان آن‌ها ارائه می‌دهند بیشتر و بهتر درک کرد. تقریباً هر کس با هر سن و سال و جایگاهی اگر تنها یک بار به مدرسه طبیعت قدم گذاشته است، از شوق و شور کودکان و جذابیت این محیط و برنامه‌هایش شگفت‌زده شده و با بیان بهترین احساسات ابراز تمایل برای همراهی کرده است. بیشتر مواقع شاهد افسوس خوردن بزرگسالان هستیم و از ایشان در مورد میل آن‌ها به بازگشت به دوران کودکی می‌شنویم و اینکه چقدر دوست دارند دوباره

خودگردان هزینه‌های خود را تأمین کنند. به همین دلیل، با تعیین و دریافت شهریه به‌صورت روزانه و یا ماهیانه هزینه‌های خود را پوشش می‌دهند. البته یکی از تصمیمات شایسته و رفتارهایی که تقریباً در تمام مدارس که تا کنون فعال شده‌اند مرسوم است، عدم دریافت وجه از کودکانی است که بضاعت مالی مناسبی ندارند. همچنین، تا کنون مواردی پیش آمده است که حامیان و خیرین نواندیش برای راه‌اندازی اولیه یک مدرسه طبیعت پیش‌گام شده‌اند و یا در ادامه، برای پایداری فعالیت‌های آن از هیچ کمکی دریغ نکرده‌اند.

نحوه ثبت نام با توجه به شرایط منطقه‌ای و امکانات هر مدرسه متفاوت است. برای نمونه، برخی مدارس طبیعت به‌صورت هفتگی و یا ماهیانه و برخی دیگر تنها برای یک تک جلسه ثبت نام می‌کنند، اما از آنجایی که معتقدیم تجربه طبیعت برای کودکان باید مستمر باشد، تقریباً همه مراکز تدابیری را برای تداوم حضور کودکان در نظر دارند.

در ادامه فهرستی از مدارس طبیعت ارائه می‌شود که شما می‌توانید در صورت تمایل به‌صورت مستقیم با آن‌ها ارتباط برقرار کنید:

مدرسه طبیعت کاوی کنج - مشهد، مدرسه طبیعت وایو - عباس‌آباد، مازندران، مدرسه طبیعت کنکاج - بیرجند، مدرسه طبیعت وارث - کاشهر، مدرسه طبیعت کند و کاو - اصفهان، مدرسه طبیعت کبکیم - کرمانشاه، مدرسه طبیعت - جزیره قشم، مدرسه طبیعت نوج - ساری، مدرسه طبیعت نسیم - همدان، مدرسه طبیعت دماوند - تهران.

با توجه به وجود این نوع مدارس و ضرورت ارتباط میان آن‌ها، شبکه نسبتاً منسجمی در بین مدارس طبیعت فعال و مدارس در شرف تأسیس وجود دارد که فعلاً با برگزاری همایش‌های

سالیانه گرد هم می‌آیند و به تبادل دانش و تجربه‌های خویش می‌پردازند. این گردهمایی نخستین بار، سال گذشته در تهران برگزار شد و امیدواریم بتوانیم امسال هم آن را در منطقه دیگری برگزار کنیم. با توجه به تخصصی بودن این نشست‌ها، اطلاع‌رسانی در این رابطه به‌صورت محدود انجام می‌شود اما شرکت در آن برای عموم علاقه‌مندان آزاد است.

شبکه نسبتاً منسجمی در بین مدارس طبیعت فعال و مدارس در شرف تأسیس وجود دارد که فعلاً با برگزاری همایش‌های سالیانه گرد هم می‌آیند و به تبادل دانش و تجربه‌های خویش می‌پردازند

از آنجا که در سال‌های اخیر طرحی با عنوان «مدارس جم» در کشور مطرح شده است، لازم می‌دانیم که کمی به تفاوت این مدارس با مدارس طبیعت اشاره کنیم. طرح مدارس جم (جامع محیط‌زیست)، پروژه‌ای است که سازمان حفاظت محیط‌زیست در چند سال اخیر بر آن تمرکز داشته است و در نظر دارد با مشارکت مستقیم سازمان آموزش و پرورش آن را به اجرا در آورد. هدف این طرح، وارد کردن دانش محیط‌زیست به مواد و متون درسی مدارس است و دست‌اندرکاران آن معتقدند که به این شیوه می‌توان آگاهی درباره محیط‌زیست و

مسئولیت‌پذیری در برابر آن را از دوران کودکی در انسان نهادینه کرد. طرح مدارس جم کلیه پایه‌های تحصیلی را برای اجرای این طرح هدف خود می‌داند، اما به نظر می‌رسد هنوز محتوای دقیق و روشمندی که متناسب با نیاز کودکان باشد، در اختیار ندارد و آموزش و پرورش نیز تا کنون برای اجرایی کردن این برنامه اقدام قابل توجهی نکرده است. با این حال، به نظر می‌رسد شاید اگر تغییراتی در ساختار کلی این تفکر ایجاد شود، بتوان برای دوران تحصیلی نوجوانان از آن بهره برد.

جریان مدرسه طبیعت یک حرکت مردم نهاد است که توسط عبدالحسین وهاب‌زاده، یکی از بوم‌شناسان سرشناس کشور، که فاقد هر گونه مقام دولتی است، پایه‌گذاری شد. اولین مدرسه طبیعت ایران را محمد قائم پناه، از فعالان محیط‌زیست، تأسیس کرد و سایر مدارس طبیعت ایران نیز به همین ترتیب توسط علاقه‌مندان تأسیس شده‌اند. به طور کلی، این برنامه با تلاش فعالان عرصه محیط‌زیست و آموزش کودکان شروع شده و تا کنون پیش‌رفته و البته «دفتر مشارکت‌های مردمی سازمان محیط‌زیست» با ارائه تأییدیه به این مراکز، همیاری و حمایت ویژه‌ای از این طرح داشته است. لازم به ذکر است که سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران و برخی ارگان‌های دیگر، مانند آموزش و پرورش، به‌صورت منطقه‌ای حامی این طرح بوده‌اند. امیدواریم این طرح با حمایت دیگر سازمان‌ها و ارگان‌های مرتبط بتواند هر چه سریع‌تر در ایران گسترش یابد.

* پی‌نوشت

فعال محیط‌زیست و اکوتوریسم، مروج رویکرد کلوشگری در طبیعت برای کودکان

